

КОГА ИЗЧЕЗНА ЕТИКАТА В ПРАВОТО?

(Академично есе)

Автор: Мария Николаева Цокева

Университет: НБУ

Специалност: Право

Курс на обучение: III

„Легалност (законосъобразност) на постъпката се нарича онова нейно съответствие или несъответствие спрямо закона, когато не се интересуваме от мотива на постъпката. Моралност (нравственост) на постъпката имаме тогава, когато една основана на някакъв (морален) закон идея за дълга е едновременно и мотив на постъпката“.

И. Кант, *Метафизика на нравите*¹

Въпросът за съществуването на правната етика понастоящем е особено актуален в Република България. През последните 15 години в страната ни се наблюдава тенденция за приемането на множество актове, с които на лицата, осъществяващи дейност в областта на правото, се налага по нормативен път задължението за спазване на принципи и правила за поведение от морално естество. В тази посока могат да бъдат изброени редица примери – Кодекс за етично поведение на българските магистрати, Етичен кодекс на съдебните служители, Етичен кодекс на адвоката, Етичен кодекс за поведение на държавните служители в МВР. Фактът на изричното закрепване на тези принципи и правила в действащото обективно право сам по себе си е обезпокоителен, тъй като правото още от момента на възникването му се прилага тогава, когато правилата на морала се явяват недостатъчни да регулират по ефективен начин обществените отношения. Понастоящем очевидно се приема, че е налице нуждата от нормативна регламентация на етичното поведение на горепосочените лица, както и скрепяването му със съответна санкция при неизпълнение. Това поведение обаче поначало не следва да бъде налагано чрез задължителни по своето естество правни норми, а следва да бъде обусловено от чисто морални подбуди и съображения като факти от вътрешния мир на самите лица с оглед високата обществена значимост на извършваната дейност и характера на заеманата длъжност. В тази връзка с основание следва да се запитаме кога изчезна етиката в правото.

Може да се приеме, че въпросът е по-скоро етико-философски, отколкото правен, тъй като извежда на преден план проблема за **нравствения мотив като двигател на човешкото поведение**. Анализването на този проблем съответно се явява необходимо условие за намирането на търсения отговор.

¹ Колев, И. Тафков, Д. Философия на правото. Антология. С.: Лик, 1995, с. 19.

Нравственият мотив според Кант е субективното определящо основание на волята, което съвпада с моралния (нравствения) закон. За немския философ действителна нравствена стойност има само мотивът, който е подчинен на дълга, а не извършването на самото практическо действие ². Това виждане обаче не се споделя от други представители на класическата немска философия. Така например Йохан Фихте издига в нравствена ценност самата постъпка, която съответства на моралния закон, без оглед на мотивите за нейното извършване. Според него е необходимо да се отнасяме към всяко нещо съответно на неговата крайна цел, което определя и характера на човешките задължения.³

Разгледани в тяхната цялост горните две позиции обуславят извода, че една лична постъпка като волево действие би могла да съвпада с изискванията на моралния закон, без непременно да е налице нравствен мотив за нейното извършване. Принципно тя би могла да се извърши поради подбуди от най-различно естество - оказване на натиск от страна на трето лице или обществото, възможност за лично облагодетелстване, страх от налагане на санкция или възникване на други неблагоприятни последици и пр. В изброените случаи обаче, дори и постъпката да кореспондира с моралния закон, респективно да е постигната крайната цел и да е изпълнено съответното задължение, самият мотив не би могъл да се окачестви като „нравствен“. А мотив, който не е нравствен и не е обвързан с усещане за дължимо поведение като факт от вътрешния мир на човека, е нетраен и спорадичен, поради което и лесно податлив на изменение под влияние на външни фактори и обстоятелства.

Етиката по своята същност представлява съвкупност от трайни и устойчиви морални критерии и правила за поведение на отделните членове на едно общество. По подобие на правото в нейния характер също се откриват елементи на динамика, доколкото тя все пак търпи известно изменение с оглед общественото развитие. И до днес обаче се запазват непокътнати залегналите в нея основни нравствени принципи като справедливост, почтеност, толерантност, добросъвестност, състрадание и др., голяма част от които са имплементирани впоследствие и в правото. Когато тези принципи са част от природата на даден човек, който приема за свой морален дълг тяхното зачитане и спазване и който поради това свое вътрешно убеждение в правотата им доброволно съобразява с тях своето поведение, тогава можем да кажем, че този човек е ръководен в действията си от нравствени мотиви съобразно теорията на Кант.

² Тодорова, В. Томова, И. Антология по етика. Том I. Част II. С.: Наука и изкуство, 1989, с. 34.

³ Пак там, с. 36

Действията и постъпките на такъв човек ще бъдат трайни, устойчиви и последователни, неподатливи или слабо податливи на външно влияние. Същевременно няма да възникне необходимостта на този човек да бъде налагано спазването на горните принципи чрез държавна принуда.

Доколкото изложеното до момента е еднакво валидно за всички членове на обществото, в това число и хората, които осъществяват своята дейност в областта на правото, се налага извод, който по естеството си представлява и отговор на поставения въпрос – **етиката в правото изчезва тогава, когато извършването на определени действия и постъпки от страна на съответните лица не са обусловени от нравствени мотиви, а са подбудени от други мотиви** (принуда, страх, лична изгода, липса на желание за работа и пр.), като в случая е без значение дали крайният резултат е в съответствие с моралния и/или гражданския закон. Становището на Фихте, че критерият за нравственост се определя от постигането на крайната цел не следва да бъде споделено в случая, тъй като единствено нравствените мотиви поради своята специфика гарантират едно дълготрайно етично поведение на лицата и за в бъдеще, при това без да е необходимо те да бъдат принуждавани да спазват такова поведение. Последното е от първостепенна важност с оглед високата обществена значимост на извършваната дейност и характера на заеманата от тези лица длъжност.

Въвеждането на „етични“ нормативни актове с адресати хората, които осъществяват дейност в областта на правото, е безспорна индикация за съществуването на сериозен проблем по отношение на правната етика, който може да се обясни именно с недостатъчното наличие на нравствени мотиви у съответните лица, които мотиви следва да са двигател на тяхното поведение. Същевременно обаче да се твърди, че етиката в правото е напълно изчезнала означава да се приеме, че не съществува нито един човек, извършващ дейност в тази сфера, чиито постъпки да се ръководят от морални съображения. Подобен извод изглежда някак краен, още повече че от гледна точка на житейската логика изборът на подобна професия сам по себе си предполага поне изначално наличието на определени възгледи и ценности от морално естество. Следователно бихме могли да говорим за значително намаляване на етиката в правото, без обаче да се е стигнало до нейното пълно и окончателно изчезване.

Така очертаният проблем следва да бъде преодолян чрез предприемане на подходящи мерки, а подобна задача по мое мнение е особено трудна. Извършването на действия, мотивирани от вътрешно усещане за морален дълг (нравствен мотив) изисква

наличие на висока степен на нравствено самосъзнание и стабилна ценностна система у човека, които могат да бъдат изградени само чрез правилно възпитание. В тази връзка въведената в обективното ни право „етична“ нормативна уредба не е насочена към преодоляването на проблема посредством възпитаването на нейните адресати в определени морални ценности, а към принудителното налагане на спазване на определено поведение, отклонението от което е скрепено със санкция. Упражняваната принуда на практика изцяло замества нравствения мотив, което не само поставя под съмнение ефективността на мярката, но би могло да доведе до диаметрално противоположен резултат.

Изходът по мое мнение се крие в правилното възпитаване в духа на утвърдените морални ценности и принципи на обществото като цяло, както и в частност – на лицата, осъществяващи понастоящем дейност в областта на правото. По този начин би могла да се формира в широк мащаб устойчива ценностна система у отделните лица, съответно да се преодолеят проблемите на правната етика в един наистина дълготраен аспект. Моралното възпитание следва да обхване и всички етапи от формиране на човешката личност от най-ранна детска възраст, което може да бъде постигнато единствено чрез достатъчен достъп до информация, включително подходящи образователни мерки в областта на основното, средното и висшето образование. Паралелно с това от първостепенно значение е и личният пример на професионалистите в областта на правото.